

Article No. 284

DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2022.9.14>

Artykuł recenzyjny / Review article

Dziedzina nauk humanistycznych / Humanities

Dyscyplina naukowa: literaturoznawstwo / Discipline of science: literary studies

Copyright © 2022 SRG and M. Dąbrowska ¹

Citation:

Dąbrowska, M. (2022). Polska – Rosja: Sztuka dialogu, dialog sztuki. (*Польская художественная культура в историческом и современном контексте*. Отв. ред. с российской стороны И. Светлов. Отв. ред. с польской стороны И. Люба. Москва: Гнозис, 2021, 624 с.) *Studia Rossica Gedanensia*, 9: 255–262.

DOI: <https://doi.org/10.26881/srg.2022.9.14>



POLSKA – ROSJA: SZTUKA DIALOGU, DIALOG SZTUKI
(*Польская художественная культура в историческом
и современном контексте*.)

Отв. ред. с российской стороны И. Светлов. Отв. ред.
с польской стороны И. Люба. Москва: Гнозис, 2021, 624 с.)

MAGDALENA DĄBROWSKA

Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw
Wydział Lingwistyki Stosowanej / Faculty of Applied Linguistics
Katedra Rusycystyki / Institute of Russian Studies
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, PL-00-927 Warszawa, Polska /
Krakowskie Przedmieście St. 26/28, PL-00-927 Warsaw, Poland
Corresponding Author e-mail: m.dabrowska@uw.edu.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4014-4725>
(nadesłano / received 19.03.2022; zaakceptowano / accepted 22.03.2022)

¹ This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>) which permits use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the article is properly cited, the use is non-commercial, and no modifications or adaptations are made. Publisher: University of Gdańsk. Faculty of Languages [Wydawca: Uniwersytet Gdański. Wydział Filologiczny].

Abstract

Poland and Russia: the art of dialogue, the dialogue of art

The paper presents the book titled *The Polish Artistic Culture in the Historical and Modern Context*, published in Russian in 2021 (Moscow, GNOZIS, 624 pages). The book contains works by 32 Polish and Russian scholars (culture studies specialists, art historians, literature experts and others), devoted to the Polish art, most often in comparison with similar phenomena in the Russian art. It also discusses painting, sculpture, architecture, theatre, film and literature. The editors of the book are: Igor Svetlov (Russia) and Iwona Luba (Poland).

Keywords: culture, art, literature, Poland, Russia, dialogue, history, modernity.

Abstrakt

Artykuł stanowi omówienie książki *Polska kultura artystyczna w kontekście historycznym i współczesnym*, wydanej w języku rosyjskim w 2021 roku (Moskwa, GNOZIS, 624 ss.). Książka zawiera prace 32 polskich i rosyjskich naukowców (kulturoznawców, historyków sztuki, literaturoznawców i in.), poświęcone sztuce polskiej, najczęściej w porównaniu z analogicznymi zjawiskami w sztuce rosyjskiej. Przedmiotem opisu jest malarstwo, rzeźba, architektura, teatr, film, literatura. Redaktorami książki są Igor Swietłow (Rosja) i Iwona Luba (Polska).

Słowa kluczowe: kultura, sztuka, literatura, Polska, Rosja, dialog, historia, współczesność.

Definicji dialogu kultur powstało wiele, jedna z nich – autorstwa współczesnego polskiego antropologa kulturowego Rocha Sulimy – zakłada uznanie różnych kultur za „równorzędnych partnerów” i podsuniecie „ich nosicielom wizji nowych powiązań i nowych sprzeczności, realizujących się w ramach nadrzędnych całości, (...) kultury – mówiąc umownie – światowej” (Sulima 1982: 174). Tak rozumiany dialog przynosi korzyści wszystkim stronom, bowiem wraz z poszerzającym się ogólnym horyzontem poznawczym pogłębia się znajomość każdej z nich: „jedna kultura nie może «poznać siebie», nie może zdobyć siebie bez rozpoznania się, «przejrzenia się» w lustrze innej kultury” (Sulima 1982: 174). W lustrze może odbijać się cała kultura albo jej dziedziny, literatura, sztuki piękne, muzyka, kultura materialna, wreszcie „przeglądają się” w nim te czy inne dzieła konkretnych twórców, reprezentujące zarówno jej wymiar wysoki, elitarny, jak i popularny, masowy. Powyższa koncepcja zakłada dwuczłonowość relacji, schemat „jeden na jeden”: jedna kultura czy jeden jej przedstawiciel albo jedno jego dzieło jest zestawiane z drugą kulturą, jej reprezentantem oraz tym, co stworzył. Tymczasem ostatnio mówi się coraz częściej, że opisana relacja ma charakter nie dwu-, lecz trójczłonowy, przy czym bynajmniej nie chodzi o dołączenie kolejnej kultury i jej dorobku do dwóch już zestawianych. Trzecią stroną relacji okazuje się osoba porównują-

ca, komparatysta. Do zwolenników modelu trójczłonowego należy Edward Kasperski, który w pracy *Teoria i metoda komparatystyki. Status poznawczy* pisał:

(...) już sama podmiotowa, badawcza czynność porównywania kształtuje pewien stosunek między zjawiskami, które podlegają zestawieniu i konfrontacji; tym samym w każdym porównaniu uczestniczy porównujący (...), który zapośrednicza konceptualnie i komunikacyjnie każdy z porównywanych członów oraz ustala w tym wypadku relację trójczłonową, a nie, jak mogłoby się wydawać, tylko dwuczłonową (Kasperski 2010: 21).

Przyjęcie trójczłonowego modelu dyskursu komparatystycznego pociąga za sobą, po pierwsze, przeniesienie „stosunków diachronii w synchronię (podkreśl. M.D.)”, ponieważ porównywane zjawiska zaczynają funkcjonować „w aktualnej świadomości i motywowanym nią dyskursie komparatysty”, oraz, po drugie i nawet ważniejsze, „wynik owego zestawienia-porównania jest każdorazowo zadany, nie zaś gotowy” (Kasperski 2010: 23).

W zarysowaną wyżej problematykę badawczą i rozwiązania metodologiczne wpisuje się monografia zbiorowa *Польская художественная культура в историческом и современном контексте*, wydana w języku rosyjskim (niestety bez streszczeń w językach obcych, co może wydatnie ograniczyć krąg czytelników) przez wydawnictwo ГНОЗИС w Moskwie w 2021 roku (Połska... 2021). Instytucjami sprawczymi były moskiewski Państwowy Instytut Nauki o Sztuce (Государственный институт искусствознания), Instytut Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego i Instytut Literatury (narodowa instytucja kultury powołana w 2019 roku). Od strony finansowej publikację wsparły Instytut Polski w Moskwie (rosyjska nazwa: Польский культурный центр) oraz Instytut Literatury (w ramach programu „Щит для литератора”). W kolegium redakcyjnym również znaleźli się Rosjanie i Polacy. Redaktorem naczelnym ze strony rosyjskiej był Igor Swietłow, autor m.in. książek o malarstwie polskim i węgierskim XIX–XX wieku oraz symbolizmie niemieckim i austriackim (Светлов 1997; Светлов 2008). Stronę polską reprezentowała Iwona Luba, badaczka sztuki polskiej i europejskiej XIX i XX wieku z Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego. Rosyjską część kolegium redakcyjnego tworzyło łącznie siedem osób; polska część kolegium pozostała jednoosobowa. Jeszcze dłuższa – licząca ponad dziesięć osób – jest lista tych, którzy w różny sposób przyczynili się do powstania publikacji, poczynając od konsultantów merytorycznych, przez tłumaczy z języka polskiego na rosyjski, a skończywszy na specjalistach w zakresie opracowania graficznego. Jednakże najdłuższa jest lista autorów poszczególnych tekstów, zawierająca trzydzieści dwa nazwiska. Wśród nich są kulturoznawcy, historycy sztuki, teatrologi, muzykolog, literaturoznawcy, reprezentujący różne pokolenia naukowców i zajmujący się różnymi okresami, kierunkami, tendencjami i zjawiskami, od najdawniejszych do współczesnych. Ich sylwetki naukowe przybliżają zamieszczone na końcu notki „Krótko o autorach”. Słowa kluczowymi monografii są „kultura artystyczna” i „literatura piękna”, a także „dialog”. Wielu autorów (jeśli nie większość) prowadzi badania inter-, trans- czy multidyscyplinarne (por. Dudzikowa, Chmielewski, Grobler 2012) i takż charakter, interdyscyplinarny oraz oparty na różnych typach integracji w nauce (por. Walczak 2016: 113–122), ma cała książka.

Podobne inicjatywy wydawnicze były podejmowane już wcześniej. Ich przegląd zawiera przedmowa Igora Swietłowa. Za punkt wyjścia obrał on lata siedemdziesiąte XX wieku, kiedy jednostkowe działania badawcze połączyły się z działalnością zespołową moskiewskiego Państwowego Instytutu Sztuk Pięknych i warszawskiego Instytutu Historii Sztuki. Jeśli chodzi o stronę polską, to podkreślone zostały przede wszystkim zasługi Juliusza Starzyńskiego. Drugi moment przełomowy przypadł na początek XX wieku, który przyniósł zainteresowanie nurtami w sztuce przełomu XIX i XX wieku, w tym symbolizmem i secesją. Wymienione zostały także konferencje naukowe i projekty dwustronne z tamtego okresu. Spis przypomnianych przez Swietłowa publikacji jest oczywiście daleki od kompletności. Jeżeli pozostać jednocześnie na gruncie kulturo- i literaturoznawczym, to można uzupełnić go, dla przykładu, o zredagowaną przez Bazylego Białokozowicza książkę o polonistyce literaturoznawczej w ZSRR, podzieloną na trzy części dotyczące literatury polskiej XVI–XVII wieku, końca XVIII i XIX wieku oraz XX wieku, a w ich ramach przybliżającą problemy teatru, muzyki i malarstwa oraz poszerzającą krąg zainteresowań o ziemie ukraińskie (Polonistyka... 1983). Wprawdzie niejedno zawarte w nich odczytanie utworów twórców polskich i rosyjskich można uznać obecnie za przestarzałe, grzeszące obciążeniem ideologicznym, ale istotne wydaje się samo podjęcie trudu na tym polu. Inny – nowszy – przykład takich działań stanowi zbiór artykułów w języku rosyjskim *Transfer literacki i poetyka przekładu*, wydany pod auspicjami PAN w 2017 roku (Transfer... 2017).

Oto fragmenty przedmowy zawierające odniesienia do wspomnianej na wstępie koncepcji dialogu i modelu trójczłonowego badań porównawczych, przy czym – co warte podkreślenia – rolę interpretatora autorzy zauważają tylko w polskiej praktyce naukowej (wyróżnikiem rosyjskich naukowców jest raczej dążenie do obiektywizmu i „rozmycia się” pośród innych):

Существует взаимный призыв сопоставлять движение мысли, анализировать обновление и динамику творчества, взаимно сверять оценки принципиально важных тенденций и артистических образов. Речь идет о таком соприкосновении идей, чувств, эстетических разворотов, когда взаимное сопоставление обнажает национальное своеобразие, национальное мировидение (Połskaâ... 2021: 6).

Личность исследователя, доверие к избранному ей аналитическому подходу со стороны интеллектуального круга являются для польских искусствоведов, историков литературы, культурологов решающим моментом изучения материала и проистекающих из этого выводов и их превращения в текст. Для российских исследователей (...) более характерно стремление к объективности, разностороннему анализу явления, попытка наиболее состоявшихся ученых формулировать свою позицию с большим учетом выступлений других самостоятельных индивидуальностей (Połskaâ... 2021: 6–7).

Przedmowa Swietłowa jest jednym z dwóch tekstów wstępnych do książki, obok szkicu Marka Zielińskiego zatytułowanego *Tego nie wolno utracić. Kilka słów o ważnym* (tu i dalej przekład nazw, tytułów oraz cytatów własny – M.D.). Zapowiadając, że przedmiotem rozważań stanie się to, co „ważne”, autor ma na myśli działalność rosyjskich polonistów, ich studia nad kontaktami twórczymi Polaków i Rosjan na przestrzeni stuleci, twórczością Adama Mickiewicza i Aleksandra Puszkina, fenomenem tendencji polonofilskich w Rosji. Zieliński występuje jako członek Stowarzyszenia

Pisarzy Polskich, w latach 1999–2005 stał na czele Instytutu Polskiego w Moskwie. Wprowadzający charakter mają również trzy pierwsze artykuły: o historycznej zmienności rosyjskiego odbioru polskości autorstwa Aleksandra Lipatowa, o „prawnukach” duchowych i artystycznych Cypriana Kamila Norwida, który napisała Natella Baszyndżagian, oraz o Andrzeju Wajdzie i polskich opozycjonistach inteligenckich lat osiemdziesiątych XX wieku pióra Stanisława Kuwaldina. Przegląd reakcji na polskość Lipatow dokonał w oparciu o cały okres dziejowy, od najodleglejszego średniowiecza do wstąpienia Polski do NATO i Unii Europejskiej. Pod określeniem „prawnuk” polskiego romantyka Baszyndżagian miała na myśli Krzysztofa Kamila Baczyńskiego. Już początkowe partie monografii wskazują na szeroki zasięg czasowy uwzględnianego materiału egzemplifikacyjnego i podejmowanych problemów.

Z wypowiedzi Lipatowa warto przytoczyć *passus* o polonofilstwie i polskości oraz rosyjskości:

Традиционное русское полонофильство (...) существует не только в виде особого настроения или в качестве некоего течения, тенденции (как это было раньше): теперь интерес к польскости возникает в широких рамках российской открытости на мир Европы. В этой части русскости – мире высокой культуры – польскость воспринимается и осознается как своеобразная и национально-оригинальная славянская составляющая общеевропейской цивилизации (Pol'skaâ... 2021: 35).

Prace trzydziestu dwóch badaczy zostały zgrupowane w pięciu działach, nieopatrzonych tytułami, ale wyraźnie powiązanych tematycznie. Zaczniemy od pierwszego i ostatniego działu. Na pierwszy złożyły się wspomniane teksty Lipatowa, Baszyndżagian i Kuwaldina. Ostatni tworzą dwie recenzje Igora Swietłowa: zbioru artykułów Iriny Obuchowej-Zielińskiej o Juriju Annienkowie (zob. Obuhova-Zelin'ska 2015) oraz przekładu na język rosyjski rękopisu Przeclawa Smolika na temat Syberii i wschodniej Azji. Recenzje, z których pierwsza pochodzi z 2015 roku, a druga powstała pięć lat później – są poprzedzone wstępem Swietłowa pod wymownym tytułem *Akcenty pamięci*. W kontekście drugiej recenzji warto dodać, że kwestia przekładu z języka rosyjskiego na polski oraz z polskiego na rosyjski przewija się przez całą książkę. Należy podkreślić jednak, że przekłady nie stanowią w niej docelowego przedmiotu rozpatrzenia, lecz raczej są przywoływane jako ilustracja omawianych kwestii merytorycznych (jak głośny wiersz Czesława Miłosza *Który skrzywdziłeś* z tomu *Światło dzienne* z 1953 roku w przekładzie Natalii Gorbaniewskiej przytoczony przez Kuwaldina).

Na dział drugi złożyło się dziesięć rozdziałów poświęconych malarstwu, architekturze oraz sztuce użytkowej: Aleksandry Sulikowskiej-Belczowskiej o malarskich „spotkaniach Wschodu i Zachodu” w Rzeczypospolitej Obojga Narodów; Wiktorii Moczalowej o wizji czasów Wielkiej Smuty w historiografii i ikonografii polskiej oraz rosyjskiej; Sylwii Bogatyriow o kasztelach, dworach obronnych jako typie architektury renesansowej w szesnastowiecznej Polsce; Olgi Stiekolszczykowej o portrecie historycznym w twórczości Piotra Michałowskiego; Kariny Danielian o ubiorach polskich XVIII – początku XIX stulecia; Borisa Boczarnikowa o Janie Matejce i Antonie von Wernerze w kontekście formowania się kanonu malarstwa historycznego w Polsce i Niemczech; Larisy Tananajewej na temat portretu Michaiła Nesterowa autorstwa Józefa Mehoffera; Oksany Turbajewskiej o fantazji i ironii w twórczości Witolda Wojt-

kiewiczza; Tomasza Dziewickiego o wczesnym ekspresjonizmie w spuściźnie Olgi Boznańskiej i Meli Muter; Aleksandra Jewstafiewa na temat transferu kulturowego w Polsce przełomu XIX i XX wieku z odwołaniem do wiedeńskiego i petersburskiego środowiska artystycznego.

Dział trzeci, zawierający sześć artykułów, wydaje się najbardziej zróżnicowany, mowa jest w nim bowiem o rozmaitych sztukach, ale zawsze z punktu widzenia albo miejsca powstawania, albo reprezentowanego stylu (obie perspektywy łączą się zresztą ze sobą, co wynika z samych tytułów) – otwiera go studium Piotra Cyniaka o malarzach w międzywojennym Kazimierzu Dolnym, po nim następuje praca Joanny Stasewicz-Podlipskiej o „teatralnym teatrze” Teresy Roszkowskiej i próba hermeneutycznego odczytania poematów symfonicznych Mieczysława Karłowicza zaproponowana przez Jacka Szerszenowicza, dalej są artykuły Olgi Sobakiny na temat „stylu zakopiańskiego” w muzyce polskiej od czasów Karola Szymanowskiego do drugiej połowy XX wieku oraz Iriny Nikolskiej o Witoldzie Lutosławskim jako przedstawicielu klasyki i awangardy; całość zamyka studium Marka Czapelskiego o Żelazowej Woli w dwudziestoleciu międzywojennym.

W skład działu czwartego weszło dwanaście tekstów, również o bardzo różnorodnej tematyce: pierwszy dotyczy poezji i jej interpretacji (Józefa Marii Ruszara o wierszu Jana Polkowskiego w kontekście esejów Zbigniewa Herberta i prozy Gustawa Herlinga-Grudzińskiego), drugi rzuca światło na dialog literatury i malarstwa (Joanny Adamowskiej o Tadeuszu Różewiczu i Vincencie van Goghu), trzeci jest oparty na materiale polskiej prozy przełomu XX i XXI stulecia (Iryny Adelgejm o autopsychoterapeutycznych możliwościach literatury), dwa kolejne dotyczą kinematografii (Denisa Wirena o współczesnym filmie polskim oraz Siergieja Szerszniowa o transferze kulturowym w filmie czasów radzieckich), szósty (Łukasza Żuchowskiego) jest poświęcony Ksaweremu Dunikowskiemu, siódmy (Tatiany Bielajewej) mówi o poetyce sztuk pięknych w Polsce trzech ostatnich dziesięcioleci XX wieku, ósmy (Jany Szklarskiej) ma za temat rzeźbę Barbary Falender i uwidaczniające się w niej „metamorfozy cielesności”, w dziewiątym (Marcina Lachowskiego) poruszone są problemy instytucjonalizacji sztuki oraz awangardy w Polsce w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX stulecia, w dwóch następnych mowa jest o świątyniach prawosławnych w Polsce (Igora Swietłowa o twórczości Michała Boguckiego oraz Michaiła Trienichina o cerkwiach w Białymstoku); jako ostatnie zamieszczone zostało studium Marii Kapliny na temat fresków z Faras z kolekcji Muzeum Narodowego w Warszawie. Jeżeli wskazywać punkt wspólny czy problemowy punkt ciężkości prac z czwartej – najliczniejszej – grupy, to wydaje się nim być przede wszystkim „kontekst”.

Omawiana książka zawiera bogaty materiał ilustracyjny (reprodukcje malarstwa, zdjęcia, zapisy nutowe itp.), zarówno powszechnie znany jak obraz Matejki *Stefan Batory pod Pskowem* czy *Portret Adama Mickiewicza na Judahu* skale Walentego Wańkowicza, jak i – mniej znane – zdjęcia Teresy Roszkowskiej czy afisz paryskiej premiery baletu-pantomimy Karola Szymanowskiego *Harnasie*. Bez ilustracji odbiór większości studiów – a na pewno wszystkich poświęconych sztukom pięknym i architekturze – byłby mocno utrudniony.

W książce dostrzegamy szeroki wachlarz ujęć metodologicznych – od *close reading*, przez komparatystykę w odmianie genologicznej i typologicznej, do hermeneutyki

i fenomenologii; ponadto pobrzmiewają w niej echa antropologii kulturowej oraz kulturowej teorii literatury. Poszczególne prace rzucają światło jednocześnie na kulturę polską i rosyjską (a czasem jeszcze inną – niemiecką, austriacką, włoską, holenderską), ale centralne miejsce zajmuje w nich zawsze kultura polska. Sztuka i literatura polska jest punktem wyjścia i punktem dojścia badaczy. Autorzy odtwarzają instytucjonalne i osobiste kontakty artystów polskich oraz rosyjskich (Tananajewa, Jewstafiew i in.), podejmują kwestie paraleli twórczych i kanonu kulturowego (Boczarnikow i in.), zaznaczają miejsca wspólne i odmienne w procesie kulturowym Polski i Rosji oraz odbiorze artystycznym i intelektualnym wydarzeń ze swojej niełatwej historii (Szerszniow, Moczalowa i in.). Osobną pozycję zajmują w książce prace w całości poświęcone kulturze polskiej (Stiekolszczykowa, Danielian, Turbajewska, Adelgejm, Bielajewa i in.).

Dziesięciu naukowców polskich oraz dwudziestu dwóch badaczy rosyjskich (w tym jeden z afiliacją uniwersytetu niemieckiego) stworzyło – z myślą o czytelnikach reprezentujących oba narody (jeszcze raz wypada wyrazić żal z powodu nieopatrzenia poszczególnych tekstów czy całości książki streszczeniami i słowami kluczowymi, jeśli nie w języku polskim, to w powszechnie wykorzystywanym w świecie nauki angielskim) – panoramiczną wizję kultury polskiej od czasów najdawniejszych po obecne, w znacznym stopniu przefiltrowaną przez rosyjskie doświadczenia kulturowe. Książka o polskiej kulturze artystycznej w kontekście historycznym i współczesnym, odznaczająca się własną dynamiką wewnętrzną, wynikającą z prawidłowości rozwoju procesu dziejowego i stosunku do niej każdego z autorów, może pobudzić do dyskusji nad „miejscami wspólnymi” i „miejscami różnymi” w kulturze polskiej i rosyjskiej, wzajemnym postrzeganiu siebie przez Polaków i Rosjan i sposobami wykorzystywania kultury obcej jako źródła własnej, periodyzacją procesu kulturowego, wreszcie nad propozycjami odczytania poszczególnych epok, kierunków, tendencji, spuścizny autorów, konkretnych dzieł. Wypada wyrazić nadzieję, że podobne przedsięwzięcia będą podejmowane także w przyszłości, zarówno w odniesieniu do epok dawnych, jak i nieprzerwanie zmieniającej się współczesności.

Bibliografia / References

- Dudzikowa, M., Chmielewski, A., Grobler, A. (2012). *Interdyscyplinarnie o interdyscyplinarności. Między ideą a praktyką*. Kraków: Impuls.
- Kasperski, E. (2010). *Teoria i metoda komparatystyki. Status poznawczy*. W: Szczęsna, E., Kasperski, E. (Red.). *Komparatystyka dzisiaj*. T. 1: *Problemy teoretyczne*. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas: 13–29.
- Obuhova-Zelin'skaâ, I. (2015). *Ûrij Annenkov na perekrestkah XX veka*. Moskwa: MIK [Обухова-Зелинская, И. (2015). *Юрий Анненков на перекрестках XX века*. Москва: МИК].
- Polonistyka... (1983): *Polonistyka radziecka. Literaturoznawstwo*. Red. B. Białokozowicz. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pol'skaâ... (2021). *Pol'skaâ hudoŹestvennaâ kul'tura v istoričeskom i sovremennom kontekste*. Otv. red. s rossijskoj storony I. Svetlov. Otv. red. s pol'skoj storony I. Luba, Moskwa: Gnozis [*Польская художественная культура в историческом и современном контексте*. (2021). Otv. red. s rossijskoj storony I. Svetlov. Otv. red. s pol'skoj storony I. Luba. Moskwa: Гнозис].
- Sulima, R. (1982). *Literatura a dialog kultur*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

Transfer... (2017): *Transfer literacki i poetyka przekładu. Zbiór artykułów naukowych = Литературный трансфер и поэтика перевода. Сборник научных статей*. Moskva: Izdatel'skij centr Azbukovnik» [Издательский центр «Азбуковник»].

Walczak, M. (2016). Czy możliwa jest wiedza interdyscyplinarna? *Zagadnienia naukoznawstwa*, 1/207: 113–122.

Competing interests: The author declares that he has no competing interests.

Magdalena Dąbrowska is a reviewer in this issue of the journal.